

Bartosz Drzewiecki

(Pedagogical University of Krakow, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-1697-1114>

e-mail: bartosz.drzewiecki@up.krakow.pl

Kancelarie Wolnego Miasta Krakowa – rekonesans badawczy

Chancelleries of Free City of Krakow – Preliminary Research Results

ABSTRACT

The article concerns the office system of the Senate of the Free City of Krakow and other institutions functioning in this country in the years 1815–1846. Due to the lack of in-depth research as well as certain similarities in the structure of the preserved to this day archive groups of the Free City of Krakow and Galician institutions, e.g., magistrates, there is a widespread belief that they belong to the same Austrian model. This is evidenced by the coexistence of subject and chronological-number schemes in the documentation arrangement and, perhaps, a similar physical form of archival units. The influence of the Napoleonic period on the Krakow chancellery is omitted. This article draws attention to the fact that it was the system of offices of the Duchy of Warsaw that could have had a decisive influence on the office system of the Free City of Krakow.

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Bartosz Drzewiecki, the Institute of History & Archival Studies of the Pedagogical University of Krakow, 2 Podchorążych Street, Kraków 30-084, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds				
SUBMITTED: 2023.01.27	ACCEPTED: 2023.03.02	PUBLISHED ONLINE: 2023.07.20		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
				

Key words: Free City of Krakow, Republic of Krakow, office, office system, 19th century, archive

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy systemu kancelaryjnego Senatu Wolnego Miasta Krakowa i innych instytucji funkcjonujących w tym państwie w latach 1815–1846. Z powodu braku pogłębionych badań, a także pewnych podobieństw w strukturze zachowanych do dziś zespołów archiwalnych Wolnego Miasta Krakowa i instytucji galicyjskich, m.in. magistratów, powszechnie panuje przekonanie o ich przynależności do tego samego austriackiego modelu. Świadczyć ma o tym współwystępowanie schematów rzeczowego i chronologiczno-numerowego w układzie dokumentacji oraz – być może – zbliżona fizyczna forma jednostek archiwalnych. Pomija się przy tym wpływy okresu napoleońskiego na kancelarię krakowską. Niniejszy artykuł zwraca uwagę na to, że to właśnie ustroj urzędów doby Księstwa Warszawskiego mógł mieć decydujący wpływ na biurowość Wolnego Miasta Krakowa.

Słowa kluczowe: Wolne Miasto Kraków, Rzeczpospolita Krakowska, biurowość, system kancelaryjny, XIX wiek, archiwum

Wolne Miasto Kraków formalnie zostało utworzone 3 maja 1815 r. W traktacie dodatkowym do Traktatu Głównego Kongresu Wiedeńskiego zapisano: „Miasto Kraków wraz z swoim okręgiem uważane będzie na wieczne czasy za miasto wolne, niepodległe i ściśle neutralne pod protekcją trzech wysokich stron kontraktujących”. Oczywiście trudno mówić o rzeczywistej wolności i niepodległości, warto jednak podkreślić odrębność administracyjną i daleko posuniętą samodzielność nowo utworzonego państewka, którego najwyższą władzą centralną stał się Senat¹.

Jeszcze w 1815 r. Komisja Organizacyjna, składająca się z przedstawicieli państw opiekuńczych i trzech obywateli Rzeczypospolitej, mianowała 12 senatorów oraz prezesa Senatu Stanisława Wodzickiego. Faktycznie dopiero jednak 11 kwietnia 1816 r. Senat przejął władzę nad miastem, a latem tego roku przejął kompetencje urzędów utworzonych w czasach Księstwa Warszawskiego. Sprawował władzę wykonawczą i posiadał inicjatywę ustawodawczą, miał wyłączną kompetencję w zakresie administracji i policji. Na mocy konstytucji z 1818 r. w skład Senatu wchodziło osiem osób wybranych przez Sejm (Zgromadzenie Reprezentantów), dwie przez kapitułę i dwie przez uniwersytet. Powołano również trzy wydziały mogące samodzielnie podejmować decyzje w sprawach mniejszej wagi: Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości, Policji i Milicji, Dochodów Publicznych i Skarbu. W 1822 r. ograniczono ich liczbę do dwóch: Spraw Wewnętrznych i Policji oraz Dochodów Publicznych i Skarbu. Można je w zasadzie uznać za resorty administracji państwowej, w pewnym sensie

¹ J. Bieniarzówna, *Wolne Miasto Kraków*, w: *Dzieje Krakowa*, t. 3, *Kraków w latach 1796–1918*, red. J. Bieniarzówna, J. Małecki, J. Mitkowski, Kraków 1979, s. 39–40.

posiadające odrębne kancelarie, choć tej kwestii nie da się jednoznacznie rozstrzygnąć, do czego jeszcze wypadnie w niniejszym artykule powrócić².

Zgromadzenie Reprezentantów, złożone z 41 członków, zajmowało się sprawami konstytucyjnymi, ustanawiało i kontrolowało budżet, wybierało część senatorów, prezesa Senatu oraz sędziów. W jego skład wchodził deputaci z gmin, delegaci Senatu, kapituły i uniwersytetu. Powołano również Komisję Włościańską, zajmującą się oczyszczaniem chłopów w dobrach narodowych i kościelnych. Podlegała ona Komisji Organizacyjnej, a następnie rezydentom³.

W WMK brak było samorządu, czy może raczej organów samorządu miejskiego. W tym zakresie całkowicie zerwano z dawnymi tradycjami polskimi. Wszystkie sprawy miasta Krakowa – jak napisała Stanisława Pańków – „wtopione były w sprawy małej Rzeczypospolitej”. Oznaczało to dominację właścicieli ziemskich i odsunięcie od władzy przedstawicieli miasta. Obszar państewka to 1164 km², liczyło 95 tys. mieszkańców. Składało się z 28 gmin, z wójtami na czele – były one jednocześnie okręgami wyborczymi. Sam Kraków składał się z 11 gmin miejskich. Poza nim w skład Rzeczypospolitej wchodziły jeszcze 3 miasta: Chrzanów, Trzebinia i Nowa Góra⁴.

Utworzone w 1816 r. Archiwum Senatu Wolnego Miasta Kraków było nie tylko archiwum bieżącym najwyższych władz państewka. Było też archiwum centralnym i zbiorczym dla zarchiwizowanych registratur likwidowanych instytucji WMK, takich jak Komisja Organizacyjna, Komisja Włościańska, sądy czy szkoły. Było też archiwum historycznym, do którego przekazano akta z okresu przynależności terytorium Rzeczypospolitej do Austrii, a następnie Księstwa Warszawskiego. Archiwisci Senatu WMK – pomimo swoich sprzeciwów – byli też nieformalnymi opiekunami staropolskich archiwów miejskich Krakowa, Kazimierza i Kleparza, przymuszani do wykonywania kwerend w ich zasobie⁵.

² *Ibidem*, s. 42; P. Cichoń, *Centralne władze administracyjne Rzeczypospolitej Krakowskiej*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 6, red. T. Bykowska, A. Górac i G. Smyk, Lublin–Radzyń Podlaski 2016, s. 308–310; A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, Warszawa 1969, s. 69–70.

³ P. Cichoń, *Centralne*, s. 316; J. Bieniarzówna, *op. cit.*, s. 42; A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *op. cit.*, s. 70.

⁴ J. Bieniarzówna, *op. cit.*, s. 43; A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *op. cit.*, s. 70; S. Pańków, *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa*, „Archeion” 1954, 22, s. 107.

⁵ Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], Archiwum Wolnego Miasta Krakowa [dalej: AWMK], sygn. 29/200/0/4.1.4/296, s. 7–13, 23, 30, 227, 902, 1149–1253, sygn. 29/200/0/4.4/1187, s. 201, 301, 457–458, sygn. 29/200/0/4.4/1188, s. 207, sygn. 29/200/0/4.4/1190, s. 95, sygn. 29/200/0/4.4/1191, s. 865, 917; S. Pańków, *op. cit.*, s. 110–111; B. Drzewiecki, *Archiwum Senatu Wolnego Miasta Krakowa – funkcje, rola i znaczenie dla mieszkańców efemerycznego*

Centralny charakter archiwum Senatu miał kluczowy wpływ na szeroki zasięg i przebogata, różnorodną zawartość dzisiejszego zespołu archiwalnego o nazwie Archiwum Wolnego Miasta Krakowa. Z jednej strony jest to wtopione w zasób ANK samodzielne kiedyś archiwum z wieloma niezróżnionymi registraturami. Z drugiej jednak problem zespołowości musiał się pojawić w związku ze współistnieniem obok Senatu innych centralnych organów władzy WMK, zwłaszcza wydziałów. Zwróciła na to uwagę S. Pańków, która porządkowała zespół na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. O potraktowaniu registratury Senatu oraz wydziałów jako jeden złożony zespół archiwalny zdecydowały kwestie przenikania ich kancelarii i istnienia jednego wspólnego dziennika ogólnego obok dzienników wydziałowych⁶.

Funkcjonowanie kancelarii władz Wolnego Miasta Krakowa, zwłaszcza schemat obiegu pism, jest dość dobrze rozpoznane na podstawie normatywów⁷. Ogólny nadzór nad działaniem wszystkich biur sprawował sekretarz generalny. Podlegali mu: sekretarze wydziałowi, kalkulatora, kancelaria, archiwum i dziennikarz. Na pisma wpływające (z wyjątkiem sekretnych adresowanych do prezesa Senatu) dziennikarz nanosił datę wpływu, numer z dziennika głównego, czyli senackiego, oraz nazwę wydziału, który powinien zająć się sprawą. Do dziennika wpisywał datę wpływu, nadawcę oraz skróconą treść. Arkusze dziennika dwa razy dziennie otrzymywał prezes Senatu, który nanosił uwagi np. co do pilności sprawy. Dziennikarz po odebraniu rejestrów przynosił adnotacje prezesa na pisma. Następnie korespondencję przejmował archiwariusz. W archiwum dołączano priora, ale i wykonywano kwerendę w przepisach prawa. W ten sposób archiwisci byli zobowiązani nie tylko do przygotowania dokumentacji, ale i pomocy w merytorycznym rozstrzygnięciu sprawy. Z archiwum dokumentacja trafiała za rewersem do wydziałów, gdzie sprawa była załatwiana. Następnie wracała do dziennikarza, który uzupełniał dziennik i przekazywał ją do archiwum⁸.

Jednostki kancelaryjne powstawały więc dopiero w archiwum, które pełniło również rolę registratury. Dokumentacji nadawano układ strukturalny: osobno przechowywano archiwizowane registratury innych niż Senat instytucji, osobno tę wytworzoną przez Senat właśnie, osobno tę z poszczególnych wydziałów. Dopiero w obrębie tych zespołów/serii

państwowa w latach 1816–1846, referat wygłoszony podczas VII Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych, Toruń 5–6 XII 2019 r., mps w zbiorach autora.

⁶ S. Pańków, *op. cit.*, s. 113.

⁷ *Urządzenie wewnętrzne Senatu Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu*, Kraków 1816.

⁸ *Ibidem*, art. 32–41, 59–61, 67, 69.

Fot. 1. Fragment pierwszej strony klucza archiwalnego Senatu WMK używanego w latach 1816–1833.

Źródło: ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1201, s. 762.

nadawano jej układ rzeczowy. Używano do tego tzw. kluczy archiwalnych, a poszczególne grupy rzeczowe nazywano fascykulami⁹.

Dokumentację Senatu Wolnego Miasta Krakowa podzielono na 90 grup rzeczowych. Co bardzo istotne, podobne klucze archiwalne, tworzone zapewne przez pracowników archiwum Senatu, powstawały też dla innych niż władze centralne instytucji. Zachowały się tego typu normatywy np. dla kancelarii komendanta Milicji Miasta Krakowa (14 grup rzeczowych) czy komisarzy dystryktowych (7 grup). Świadczy to o tym, że Senat, a może i wcześniej Komisja Organizacyjna WMK, narzucał jednolity system kancelaryjny wszystkim instytucjom na terenie Rzeczypospolitej przy okazji wydawania aktów normujących ich funkcjonowanie.

⁹ *Ibidem*, art. 68; *Kancelaria organów władzy w Galicji. Wybór źródeł*, wstęp i oprac. A. Górak, K. Latawiec, Lublin 2012, s. 20–21; *System kancelaryjny Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846*, oprac. M. Andrasz-Mrozek, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1997, 3, s. 121–130: tu edycja klucza archiwalnego Senatu WMK. Należy jednak zaznaczyć, że to jego wersja pierwotna. W kolejnych latach ulegał on pewnym modyfikacjom, zupełnie nowy klucz ułożono po nadaniu Rzeczypospolitej nowej konstytucji w 1833 r. – vide: ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1201, s. 791–797.

Omawiany tu system kancelaryjny należy więc uznać za uniwersalny dla całego państwa, a nie typowy tylko dla Senatu. Zwróciła na to uwagę również S. Pańków na podstawie analizy struktury poszczególnych zespołów archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Wolnego Miasta Krakowa¹⁰. Nie zostało ono opracowane, co ma pewne zalety. Jediną używaną pomocą archiwalną jest spis serii i jednostek archiwalnych, dostępny również w serwisie *Szukaj w archiwach*. Ta pomoc archiwalna jest bezpośrednim odwzorowaniem dawnych kluczy archiwalnych, nawet tych do dziś niezachowanych.

Dokumentację – dzieloną na generalia i specialia – przechowywano w wiązkach. Z uwagi na to, że zdecydowana większość spraw była prosta, śladem po ich załatwieniu najczęściej jest pismo wpływające i – na tej samej karcie – minuta odpowiedzi. Dlatego utarło się przekonanie, że w kancelarii WMK obowiązywał – obok rzeczowego – układ chronologiczno-numeryczny¹¹.

Gdy sprawa była bardziej skomplikowana, wymagała wymiany większej liczby pism, następowało priorowanie, a po jej załatwieniu priora nie wracały do swych pierwotnych jednostek kancelaryjnych. Pisma wcześniejsze połączone z ostatnim wpływem w sprawie tworzyły w ten sposób akta sprawy. Niekiedy numerowano również sprawy w obrębie roku. W toku dotychczasowych kwerend nie natrafiono na rektyfikaty i konwoluty.

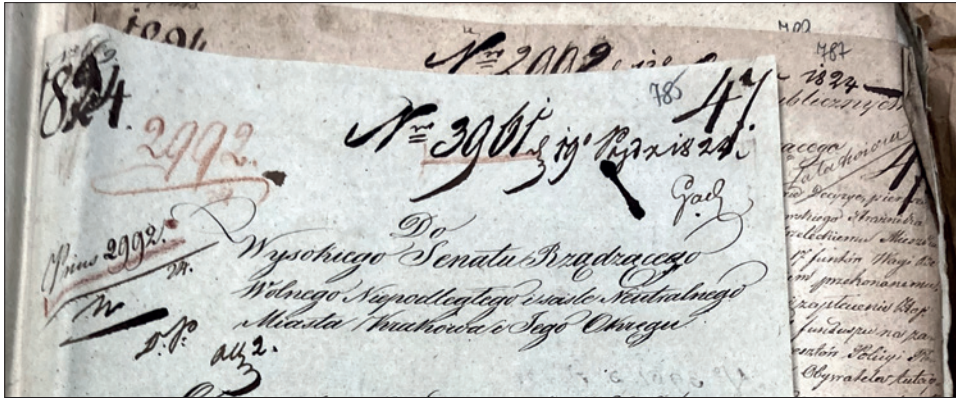
Oczywiście są też przypadki serii dokumentacji układanej tylko chronologicznie, jak np. akta prezydialne czy – w niektórych przypadkach – korespondencja.

Choć przepisy nakazywały foliowanie i zszywanie akt, to jednocześnie zastrzegały umożliwienie wyjmowania ekshibitów z jednostek¹². Zapis ten jest tylko pozornie sprzeczny wewnętrznie. Przywodzi na myśl zasady funkcjonowania osiemnastowiecznej kancelarii akt czynności, w której oddzielnie przechowywano podania i załączniki do nich (nazywane ekshibitami), układając je chronologicznie, w wiązkach. O co innego chodziło jednak prawodawcom w Rzeczypospolitej Krakowskiej, a przepis ten nie funkcjonował w codziennej praktyce archiwalnej. Wyjaśnił to archiwariusz Senatu WMK Ignacy Kaczkowski w piśmie do prezesa Senatu z dnia 22 kwietnia 1833 r., a – niezwykle dla nas istotny – fragment jego wypowiedzi warto zacytować:

¹⁰ ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1201, s. 762–773, 779–787, 803–804, 807; S. Pańków, *op. cit.*, s. 115.

¹¹ Taki układ znajdujemy chociażby w korespondencji prowadzonej przez Archiwum Senatu WMK – zob. ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1187–29/200/0/4.4/1195.

¹² *Urządzenie wewnętrzne*, art. 60.

Fot. 2. Nagłówki dwóch pism w tej samej sprawie.

Komentarz: do pisma nr 3961 w 1824 r. dołączono pismo nr 2992 z tego samego roku, co też odnotowano na tym późniejszym. W prawych górnych rogach widoczny nr fascykułu (grupy rzeczowej) – 47: Sól – monopolium.

Źródło: ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.1.4/315, s. 785–787.

Przepisy urzędzeniem wewn[ętrznym] Senatu o Archiwaryum objęte, jak dotąd w zupełności są wykonywanymi, wyjąwszy, iż akta każdego oddzielnego przedmiotu nie zszywają się, lecz od pierwszego podania aż do ostatniego numeru jedne w drugie wkładają, co na jedno wychodzi: gdyby atoli zszywanie podobne zaprowadzonym było, wielka by stąd dla Archiwum wynikła dogodność, a nawet by się akta przez częste używanie nie rozrywały; wszakże przerobienie tych wiele by czasu potrzebowało, tudzież ze znacznymi kosztami i trudnością byłoby połączone¹³.

Jak widać, art. 60 *Urządzenia wewnętrznego* wprowadzał obowiązek zszywania akt pojedynczych spraw w niepołączone ze sobą składki i przechowanie ich w wiązanej jednostce kancelaryjnej, aby w razie potrzeby można było z niej wyodrębnić ekshibity wraz z innymi pismami w sprawie. Takie stosowanie zazwyczaj niezbyt obszernych, nieoprawionych składek jako elementów składowych jednostki kancelaryjnej w postaci wiązki należałoby uznać za rozwiązanie dość oryginalne, jednak – jak czytamy w raporcie archiwariusza – nie zdecydowano się na nie, stosując niezszyte pliki akt spraw. Z pewnością za przyczynę tego zaniechania należy uznać ustawiczne braki kadrowe w niezwykle obciążonym obowiązkami archiwum¹⁴.

¹³ ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1191, s. 1084.

¹⁴ Np. vide: ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1191, s. 1271, 1295; cf. M. Osiecka, *Kancelaria i archiwum. System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, Warszawa 2015, s. 217.

W ocenie wielu krakowskich archiwistów system kancelaryjny Wolnego Miasta Krakowa zaliczyć należy do modelu austriackiego. Znalazło to wyraz również w publikacji M. Andrasz-Mrozek (pisząca kilkadziesiąt lat wcześniej S. Pańków nie zdecydowała się na takie klasyfikowanie)¹⁵. Argumenty potwierdzające tę tezę to używanie dziennika podawczego oraz współistnienie układów rzeczowego i chronologiczno-numerycznego. Zaznaczyć jednak należy, że te cechy przypisywane są nie tylko do kancelarii austriackiej pierwszej połowy XIX w., ale i chociażby systemów francuskiego czy pruskiego. Zdaje się, że taki system był w ówczesnej Europie powszechny¹⁶.

Dodać należy do tego trudność – może nawet i bezprzedmiotowość – prób zdefiniowania pojęcia „kancelaria austriacka” w pierwszej połowie XIX w. Przed sześćdziesięcioma laty zwrócił na to uwagę Kazimierz Arłamowski. Zauważył on nie tylko różnorodność systemów kancelaryjnych funkcjonujących w miastach galicyjskich w XIX w., ale i dużą swobodę w oddolnym ich wprowadzaniu, nawet wbrew obowiązującym instrukcjom wydawanym przez wyższe władze. Objawiało się to chociażby w funkcjonowaniu własnych wydedukowanych schematów układu registry. Jak wiadomo, zaborcy wielokrotnie próbowali wprowadzać w urzędach różnych typów i szczebli rzeczowy podział akt, jednak z uwagi na oddolny urzędniczy opór najczęściej się z tego pomysłu wycofywali. I odwrotnie: po 1837 r. magistraty nie wdrażały zaleconego wówczas układu numerowo-chronologicznego¹⁷.

Z jakich zatem wzorców mogli czerpać twórcy systemu kancelaryjnego Wolnego Miasta Krakowa? Warto przypomnieć, że idea, aby pisma wpływające i załączniki do nich przechowywać w układzie chronologicznym nie przybyła na ziemię polskie wraz z Austriakami. Podobnie postępowano w urzędach centralnych doby stanisławowskiej, czyli w kancelarii akt czynności¹⁸. Nie można też całkowicie pominąć wpływów austriackich w dobie magistratu w latach 1795–1809. Pierwszym archiwariuszem Senatu Rzeczypospolitej Krakowskiej był przecież dotychczasowy archiwariusz miejski Jędrzej Markiewicz. Należy uznać za prawdopodobny jego wkład w powstanie paragrafów 59–66 *Urządzenia*

¹⁵ *System kancelaryjny Senatu*, s. 114–115.

¹⁶ A. Górak, *Między strukturalnym a planowym grupowaniem dokumentów. Geneza wykazu akt w Imperium Rosyjskim*, w: *Belliculum Diplomaticum V Lublinense: Dokumenty, kancelarie i archiwa między Wschodem i Zachodem Europy. Praca zbiorowa z okazji 35-lecia archiwistyki w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej*, red. A. Górak, M. Szabaciuk, Lublin 2014, s. 149–150.

¹⁷ K. Arłamowski, *Kancelarie rządów miejskich w zaborze austriackim w latach 1772–1918*, „*Archeion*” 1962, 38, s. 242–267; *Kancelaria organów*, s. 19.

¹⁸ J. Stojanowski, *Akta Rady Nieustającej (1775–1788)*, „*Archeion*” 1928, 4, s. 55–56.

wewnętrzny Senat..., a na pewno miał spory wpływ na praktykę kancelaryjną i archiwalną instytucji¹⁹. Nie bez znaczenia dla systemu kancelaryjnego Wolnego Miasta Krakowa musiały też być doświadczenia lat 1809–1915 i przynależność jego terenu do departamentu krakowskiego Księstwa Warszawskiego²⁰.

Kancelaria magistratu miasta Krakowa działała najprawdopodobniej podobnie do innych kancelarii miejskich Galicji opisanych przez K. Arłamowskiego (przede wszystkim Przemyśla i Przeworska). Świadczą o tym zachowane dzienniki podawcze i inne pomoce kancelaryjne i archiwalne, ale przede wszystkim układ dokumentacji podzielonej na 82 grupy rzeczowe nazywane fascykulami. Pisma łączono w sprawy, tworząc pliki – pisma późniejsze wkładano do pierwszego w sprawie, plików nie zszywano w składki. Układ plików był chronologiczny, według dat rozpoczęcia spraw. Tak ułożoną dokumentację przechowywano w wiązkach²¹.

Fot. 3. Nagłówki akt sprawy prowadzonej w Magistracie miasta Krakowa w 1796 r. Komentarz: pismo nr 793/96 było pierwszym w sprawie. Kolejne pisma wkładano w jego karty, tworząc plik i odnotowywano na nich znak najwcześniejszego pisma. Źródło: ANK, AmK, sygn. 29/33/0/2.3/3665, s. 89–93.

Co ciekawe, system ten nie przeszedł istotnych zmian w dobie po 1809 r., nawet po uznaniu Krakowa za municypalność, co miało miejsce

¹⁹ S. Pańków, *op. cit.*, s. 109–110; ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1187, s. 283, 323, 791–794.

²⁰ W. Rostocki, *Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracji państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion” 1958, 29, s. 253, przyp. 11.

²¹ Np. vide: ANK, Akta miasta Krakowa [dalej: AmK], sygn. 29/33/0/2.3/3665; K. Arłamowski, *op. cit.*, s. 261–264; cf. podobny system: Z. Niezgodna, *Organizacja i kancelaria dominiów w Galicji i szczątki ich akt w Archiwum Państwowym w Krakowie*, „Archeion” 1958, 28, s. 183–205.

w 1812 r. Używano tego samego klucza archiwalnego²². Jediną różnicą między okresem austriackim a dobą Księstwa było w krakowskiej kancelarii miejskiej zaprowadzenie priorowania, czyli odwrócono kolejność pism w składkach – odtąd pisma wcześniejsze wkładano do najpóźniejszego w sprawie²³.

Nie oznacza to jednak, że okres 1809–1815 w krakowskich kancelariach charakteryzował się wyłącznie kontynuacją systemu zaprowadzonego przez Austriaków. Nowością był z pewnością model przyjęty w Prefekturze Departamentu Krakowskiego i jej podprefekturach. Co prawda dysponujemy szczątkami wytworzonych przez nie zespołów archiwalnych, jednak na podstawie tych pojedynczych jednostek archiwalnych stwierdzić można, że obowiązywał dziennikowy system akt spraw. Dzielono je na generalia i normalia. Wszystkie pisma w sprawie wkładano w najpóźniejsze z nich i zszywano w składkę. W kancelarii prefekta pisma w składce ułożone były w kolejności odwrotnej od chronologicznej, z kolei w biurach podprefektury – nie licząc obwoluty z ostatniego pisma w sprawie – układane były chronologicznie. Składki często poprzedzone są konsygnacjami, czyli spisami znaków pism w danej sprawie. Tak przygotowaną dokumentację dzielono na grupy rzeczowe, również zwane fascykułami, i przechowywano w wiązkach. W ich obrębie numerowano sprawy cyframi rzymskimi. Najprawdopodobniej tworzone konwoluty²⁴.

W kancelariach departamentu krakowskiego i Rzeczypospolitej Krakowskiej prowadzono podobne dzienniki czynności ciał kolegialnych. Używano też tych samych pomocy archiwalnych, np. identycznego rewersu na akta wydane z archiwum czy tak samo skonstruowanych spisów dokumentacji wyszkartowanej, podobnie numerowano sprawy (choć w Wolnym Mieście Krakowie nie było to częste). A co najistotniejsze, zbieżny był również strukturalno-rzeczowy model układu akt w archiwum²⁵.

W Rzeczypospolitej Krakowskiej nie stosowano natomiast konsygnacji, będących – jak wcześniej – wykazami znaków pism w poszczególnych

²² Np. vide: ANK, AmK, sygn. 29/33/0/2.3/3669–29/33/0/2.3/3670; P. Cichoń, *Zmiany prawnoustrojowe w „napoleońskim” Krakowie w latach 1809–1815*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa polskiego” 2021, 24, s. 38–39.

²³ Np. vide: ANK, AmK, sygn. 29/33/0/2.3/3670, s. 53–59; cf. J. Szyposz, *Dzieje kancelarii urzędów i instytucji na terenie Galicji od 1772 do 1918 roku*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1995, 1, s. 40, 43.

²⁴ ANK, Prefektura departamentu krakowskiego, sygn. 29/72/0/0/7; sygn. 29/72/0/0/20.

²⁵ ANK, Prefektura departamentu krakowskiego, sygn. 29/72/0/0/7, s. 167; sygn. 29/72/0/0/20, s. 501–516; W. Rostocki, *op. cit.*, s. 262; cf. J. Iwaszkiewicz, *Z dziejów Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Uporządkowanie archiwów Księstwa Warszawskiego*, „Archeion” 1927, 2, s. 85.

sprawach. Pojęcia tego używano w innym znaczeniu – wykazów, spisów jednostek kancelaryjnych czy nawet całych grup rzeczowych wykonywanych np. na potrzeby przekazania dokumentacji z jednej instytucji do drugiej²⁶.

Choć – jak już wspomniano – zachowało się niewiele dokumentacji mogącej posłużyć w celach przeprowadzenia badań porównawczych, jest oczywiste, że system kancelaryjny Wolnego Miasta Krakowa wyewoluował z bezpośrednio go poprzedzającego modelu biurowości czasów napoleońskich – kancelarii prefektury i podprefektur²⁷. Przyjęcie układu strukturalno-rzeczowego, gdy w Galicji dominował rzeczowy podział dokumentacji na generalia i specialia²⁸, co na ziemiach polskich przypadłych Austrii nie było praktykowane, brak typowych dla kancelarii austriackiej rektyfikatów i konwolutów, a wreszcie rola archiwum w kancelarii (pełnienie przez nie funkcji registratury), to argumenty, które świadczą o tym, że jednoznaczne klasyfikowanie biurowości Rzeczypospolitej Krakowskiej w obręb wpływów kancelarii austriackiej jest nadużyciem²⁹. I nawet przepisy z 1816 r. przewidujące fizyczną postać akt spraw w postaci składek tezę tę potwierdzają. Jedynie odstąpienie od tego obowiązku z powodów braków kadrowych w archiwum sprawiło, że dokumentacja w formie plików ujętych w wiązki przypomina tę wytwarzaną przez magistrat w latach 1795–1809, ale i – co należy podkreślić – również w latach 1809–1815. Stosowanie w Galicji i Wolnym Mieście Krakowie zbliżonych kluczy archiwalnych, czyli wydedukowanych grup rzeczowych, na jakie dzielono dokumentację w registraturze (archiwum), jest drugą cechą wspólną tych dwóch systemów, jednak podkreślić należy, że podobne schematy były czymś powszechnym w ówczesnej Europie³⁰.

Zdając sobie sprawę z trudności w zdefiniowaniu pojęcia „kancelaria austriacka” w Galicji w pierwszej połowie XIX w., ale też widząc wyjątkowość kancelarii Wolnego Miasta Krakowa, porządkująca 70 lat temu jego archiwum S. Pańków była bliska, by nazywać ją po prostu „kancelarią krakowską”³¹.

²⁶ ANK, AWMK, sygn. 29/200/0/4.4/1201, s. 817–831, 875–879.

²⁷ Innym problemem jest to, jak ją nazwiemy: polską, francuską, a może – jak chciała M. Osiecka – pruską – zob. M. Osiecka, *op. cit.*, s. 231–232.

²⁸ Najwyraźniej jest to widoczne w zachowanym registraturalnym układzie zespołów Komisji Organizacyjnej i Komisji Włościańskiej Wolnego Miasta Krakowa.

²⁹ Cf. A. Winiarz, *Archiwum Namiestnictwa we Lwowie*, Lwów 1909, s. 6.

³⁰ Np. vide: M. Osiecka, *op. cit.*, s. 246–247.

³¹ Użyła określenia „system typowy dla akt Wolnego Miasta Krakowa” – zob. S. Pańków, *op. cit.*, s. 115.

Czterdzieści lat później przy Archiwum Państwowym w Krakowie powstał zespół naukowo-badawczy ds. kancelarii austriackiej³². Jego celem były nie tylko badania naukowe poświęcone kancelariom konkretnych urzędów, ale i zebranie doświadczeń w celu przygotowania wytycznych dotyczących opracowania archiwalnego. W orbicie zainteresowania tego zespołu znalazło się również Archiwum Wolnego Miasta Krakowa. I pewnie był to zabieg słuszny – chodziło przecież o wytyczne, które mogłyby okazać się dość uniwersalne – gdyby nie to, że ta decyzja wpłynęła na dzisiejsze bezrefleksyjne kwalifikowanie kancelarii Rzeczypospolitej Krakowskiej do systemu austriackiego. Niniejszy artykuł dowodzi, że nazywanie i klasyfikowanie systemów kancelaryjnych nie jest postulatem pierwszorzędym. Ważniejsze zdaje się ich dalsze badanie, opisywanie i porównywanie.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Akta miasta Krakowa, sygn. 29/33/0/2.3/3665, 29/33/0/2.3/3669–29/33/0/2.3/3670.

Archiwum Wolnego Miasta Krakowa, sygn. 29/200/0/4.1.4/296, 29/200/0/4.4/1187–29/200/0/4.4/1195, 29/200/0/4.4/1201.

Prefektura departamentu krakowskiego, sygn. 29/72/0/0/7, 29/72/0/0/20.

Printed sources (Źródła drukowane)

Kancelaria organów władzy w Galicji. Wybór źródeł, wstęp i oprac. A. Górak, K. Latawiec, Lublin 2012.

System kancelaryjny Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846, oprac. M. Andrasz-Mrozek, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1997, 3.

Urządzenie wewnętrzne Senatu Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu, Kraków 1816.

Studies (Opracowania)

Ajnenkiel A., Leśnodorski B., Rostocki W., *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, Warszawa 1969.

Arłamowski K., *Kancelarie zarządów miejskich w zaborze austriackim w latach 1772–1918*, „Archeion” 1962, 38.

Bieniarzówna J., *Wolne Miasto Kraków*, w: *Dzieje Krakowa*, t. 3, *Kraków w latach 1796–1918*, red. J. Bieniarzówna, J. Małecki, J. Mitkowski, Kraków 1979.

Cichoń P., *Centralne władze administracyjne Rzeczypospolitej Krakowskiej*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 6, red. T. Bykowa, A. Górak i G. Smyk, Lublin–Radzyń Podlaski 2016.

Cichoń P., *Zmiany prawnoustrojowe w „napoleońskim” Krakowie w latach 1809–1815*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2021, 24.

³² B. Czajecka, *Prace zespołu naukowego kancelarii austriackiej za rok 1993*, „Archeion” 1995, 94, s. 335–340.

- Czajacka B., *Prace zespołu naukowego kancelarii austriackiej za rok 1993*, „Archeion” 1995, 94.
- Drzewiecki B., *Archiwum Senatu Wolnego Miasta Krakowa – funkcje, rola i znaczenie dla mieszkańców efemerycznego państewka w latach 1816–1846*, referat wygłoszony podczas VII Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych, Toruń 5–6 XII 2019 r., mps w zbiorach autora.
- Górak A., *Między strukturalnym a planowym grupowaniem dokumentów. Geneza wykazu akt w Imperium Rosyjskim*, w: *Belliculum Diplomaticum V Lublinense: Dokumenty, kancelarie i archiwa między Wschodem i Zachodem Europy. Praca zbiorowa z okazji 35-lecia archiwistyki w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej*, red. A. Górak, M. Szabaciuk, Lublin 2014.
- Iwaszkiewicz J., *Z dziejów Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Uporządkowanie archiwów Księstwa Warszawskiego*, „Archeion” 1927, 2.
- Niezgoda Z., *Organizacja i kancelaria dominiów w Galicji i szczątki ich akt w Archiwum Państwowym w Krakowie*, „Archeion” 1958, 28.
- Osiecka M., *Kancelaria i archiwum. System kancelaryjny i archiwalny komisji rządowych w Królestwie Polskim w latach 1815–1867*, Warszawa 2015.
- Pańków S., *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa*, „Archeion” 1954, 22.
- Rostocki W., *Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracji państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion” 1958, 29.
- Stojanowski J., *Akta Rady Nieustającej (1775–1788)*, „Archeion” 1928, 4.
- Szyposz, J., *Dzieje kancelarii urzędów i instytucji na terenie Galicji od 1772 do 1918 roku*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1995, 1.
- Winiarz A., *Archiwum Namiestnictwa we Lwowie*, Lwów 1909.

NOTA O AUTORZE

Bartosz Drzewiecki – historyk-archiwista, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (2013), absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od 2015 r. asystent, od 2016 r. adiunkt w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Nagroda im. Adama Heymowskiego za najlepszą publikację z zakresu heraldyki, genealogii i nauk pokrewnych – wyróżnienie za książkę: B. Drzewiecki, T. Sławiński, *Piwnicy herbu Lubicz odmieniony od XVI do XX wieku*, Warszawa 2016.

ABOUT THE AUTHOR

Bartosz Drzewiecki – historian-archivist, doctor of humanities in the field of history (2013), graduate of the Nicolaus Copernicus University in Toruń. From 2015, an assistant, from 2016, an assistant professor at the Department of Archival Studies and Auxiliary Sciences of History at the Pedagogical University of KEN in Krakow. He received the Adam Heymowski Prize for the best publication in the field of heraldry, genealogy and related sciences and an honourable mention for the book: B. Drzewiecki, T. Sławiński, *Piwnicy herbu Lubicz odmieniony od XVI do XX wieku*, Warsaw 2016.